

Tohtoritehtaalta erityisasiantuntijaksi

TANJA HELLE & VILLE VILJANEN

Yhdyskuntatieteiden laitos, Tampereen yliopisto

(Kirjoitus on julkaistu aikaisemmin Maantieteellisessä aikakauskirjassa, Terrassa. Julkaisutiedot: Tanja Helle & Ville Viljanen: Tohtoritehtaalta erityisosajaksi. Terra 2007:1, vol.119, ss.45-47. Lupa uudelleenjulkaisuun on saatu Suomen Maantieteellisen Seuran hallitukselta.)

Viimeisen kymmenen vuoden aikana tohtorintutkinnon suorittaneiden vuosittainen määrä on kaksinkertaistunut. Yhä useampi tohtori joutuu etsimään työpaikkansa yliopiston ulkopuolelta. Tilanne on luonut uudenlaisia vaatimuksia jatko-opintojen kehittämiseksi. Erityisten haasteiden edessä ovat yliopistojen laitoksilla apurahalla, tutkijakoulutettavina tai akateemisen toimen ohessa väitöskirjaansa tekevät. Tohtoreiden määrän kasvu on uusi tilanne myös työnantajille. Esimerkki asetelman haasteellisuudesta saatiin vuoden 2006 Maantieteen päivien ”Miksi palkkaisin maantieteilijän?” -paneelikeskustelussa, jossa työnantajat kilvan todistelivat, millaisia tohtoreita työelämässä *ei* tarvita.

Tampereen yliopiston yhdyskuntatieteiden laitoksella käynnistettiin keväällä 2006 Tohtorina työelämässä -hanke. Sen tavoitteena on ollut kehittää laitoksen jatkokoulutusta sekä auttaa jatko-opiskelijoita näkemään vahvuuksiaan ja kehittämään valmiuksiaan. Hanke syntyi käytännön tarpeesta: laitos tuottaa tohtoreita reilusti yli oman tarpeensa. Ensimmäisessä vaiheessa haastateltiin 29 vuoden 1998 jälkeen yhdyskuntatieteiden laitokselta valmistunutta hallintotieteiden tohtoria³.

³ Haastattelut teki hallintotieteiden ylioppilas Elli Kotakorpi.

Yhdyskuntatieteiden laitoksen oppiaineita ovat aluetiede, ympäristöpolitiikka ja kunnallispolitiikka (ks. <http://www.uta.fi/laitokset/yhdt/>).

Aineiston alustavia tuloksia esiteltiin laitoksen jatko-opiskelijoille Tohtorina työelämässä -seminaarissa. Siellä myös tunnistettiin ryhmätöiden avulla jatko-opiskelijoiden omia valmiuksia ja muotoiltiin ehdotuksia laitoksen tohtorikoulutuksen kehittämiseksi. Tämän jälkeen kahden ensimmäisen vaiheen tulokset esiteltiin laitoksen henkilökunnalle ja avattiin keskustelu siitä, mitä asian edistämiseksi voitaisiin tehdä.

Tarkastelemme kirjoituksessamme haastateltujen tohtorien jatko-opintojen aikaisia subjektiivisia oppimiskokemuksia, jotka heidän mielestään olivat kehittäneet työelämässä vaadittavaa osaamista. Erityisesti meitä kiinnostavat yliopisto ja laitos työelämässä tarvittavia valmiuksia kehittävinä oppimisympäristöinä. Keskitymme vain yliopistolla väitöskirjan tehneisiin, sillä muualla tohtoroituneiden työuralla väitöskirja ei ole merkinnyt yhtä suurta käännettä tai uuden suunnan etsintää. Paikka työmarkkinoilla on ollut ”valmiina”. Haasteltavien kokemusten lisäksi hyödynnämme kirjoituksessa seminaarin antia ja pohdimme, millaisia kehittämisen haasteita ja mahdollisuuksia aineistosta voidaan poimia tohtoreita kouluttaville laitoksille.

Tutkijan ammattitaito ja siirrettävät valmiudet

Kun tohtoroituminen on näköpiirissä, jatko-opiskelija ahdistuu. Mitä minä osaan ja kuka minua tarvitsee? Tohtorintutkinto on akateeminen näyttö tutkijan taidoista, mutta tämä meriitti tuntuu kääntyvän itseään vastaan: sekä valmistuvien tohtoreiden että työnantajien kuulee usein sanovan, että tohtorit osaavat vain tutkia. Haastattelemamme työelämään siirtyneet tohtorit olivat kuitenkin tyytyväisiä samaansa koulutukseen ja

omaan osaamiseensa. Moni heistä kertoi, että jatko-opiskelu kehitti monipuolisesti tutkijan ammattitaitoa, mutta vasta työelämä näytti, mitä se todella merkitsee.

Mitä tutkimisen osaaminen sitten tarkoittaa ja mitä käyttöä taidolla on yliopistomaailman ulkopuolella? Tohtorit ovat tiedon tuottamisen ja tulkinnan huippuammattilaisia. He ovat yksin saattaneet alusta loppuun vaativan työn, joka on kehittänyt laajojen kokonaisuuksien hallintaa ja loogista ajattelukykyä. Väitöskirjan tekeminen on perehdyttänyt olennaisten asioiden tunnistamiseen, jäsentämiseen ja tiivistämiseen. Parjattu akateeminen vapaus on opettanut itsenäisen, pitkäjänteisen ja vastuullisen työskentelyn taidon. Siinä osaamista arvioidaan lopputuloksen, ei kellokortin mukaan.

Haastatelluista 29 tohtorista vain 4 kertoi saaneensa uuden työpaikan väitöskirjansa aiheen perusteella. Tämä on tärkeä huomio: juuri *siirrettävät tutkijantaidot* ovat yhteiskuntatieteellisesti painottuneen alan tohtorin ammattitaidon ytimessä ja laajasti työelämässä hyödynnettävää osaamista.

Jatko-opintojen aikana karttui myös muita valmiuksia. Haastateltavien oppimiskokemukset liittyivät usein ryhmässä työskentelyyn. Tutkimushankkeisiin osallistuneet olivat kuin huomaamattaan oppineet arvioimaan hankkeiden toteuttamiskelpoisuutta, hakemaan rahoitusta, käynnistämään tutkimusprojektin sekä raportoimaan tulokset yhdessä muiden kanssa. Lisäksi monitieteinen yhteistyö harjaannutti omista poikkeavien näkökulmien huomioon ottamiseen ja hyväksymiseen. Ylipäätään akateemisen maailman tuntemus nähtiin oleelliseksi ja erityiseksi valmiudeksi työelämässä.

Ville Viljanen ja Elli Kotakorpi (2007) ovat käsitteellistäneet yksityiskohtaisemmin jatko-opintojen aikana kehittyneitä valmiuksia työelämäänsä. He

jaottelevat jatko-opintojen aikaiset oppimiskokemukset ”oppimisen kohteisiin” ja ”oppimistilanteisiin”. Jatko-opiskelun aikana opittiin kognitiivisia taitoja, ymmärrystä omista suoritusedellytyksistä ja tavasta oppia, sosiaalisia ja retorisia taitoja, työelämässä erityisesti tarvittavia tietoja ja taitoja sekä järjestelykykyä. Väitöskirjan tekemisen ohella työelämään valmensivat yliopisto- ja laitossyhteisö sekä yliopiston ulkopuoliset kontaktit.

Valmiuksien kehittäminen

Kysyimme haastateltavilta myös, mitkä työelämän vaatimukset olisi kannattanut ottaa vielä paremmin huomioon jatko-opintojen aikana. Useimmin mainittiin rahoituksen hakeminen ja projektin hallintaan liittyvät taidot. Työelämän kansainvälisyyteen olisi kannattanut varautua opiskelemalla enemmän kieliä. Esimies- ja pedagogiset taidot lisääisivät mahdollisuuksien kirjoa työmarkkinoilla. Erilaisille yleisöille suunnattuihin esiintymistilanteisiin ja akateemiseen verkottumiseen olisi ollut hyvä harjaantua jo jatko-opinnoissa.

”Pitäisi osata” -kysymys johdatti monia oman toiminnan kriittiseen tarkasteluun: työelämässä tarvittavat taidot olisivat voineet karttua, jos opiskelijana olisi itse ollut aktiivinen. Jatko-opinnot ja yliopisto tarjoavat monipuolisia mahdollisuuksia siirrettävien valmiuksien kehittymiselle, mutta hyvätkin olosuhteet voivat jäädä hyödyntämättä. Tietenkin myös väitöskirjan tekemisen aikainen työympäristö vaikuttavaa ratkaisevasti siihen, minkälaisia puutteita osaamiseen jää. Esimerkiksi rahoitusta, hanke- ja tiimityöskentelyä koskevat taidot karttuvat erityisesti projektitehtävissä, mutta tutkijakoulussa ne voivat jäädä vähemmälle.

Aineistostamme nousee esille selvästi se, että jatko-opiskelijat eivät välttämättä tunnista työelämätaitojaan. Käsitys omasta osaamisesta voi olla hyvin epäselvä. Yksi syy voi olla siinä, että kunkin alan akateemiset huippuasiantuntijat ovat kerääntyneet yliopistoihin. Siinä joukossa on vaikeaa erottua edukseen edes omissa silmissään. Moni kertoi yliopistolta lähdettyään yllättyneensä omasta erityisasiantuntijuudestaan, joka omalla laitoksella oli ollut ikään kuin asiaan kuuluvaa. Lisäksi yhteiskunnallisen tutkinnon suorittaneiden tohtorien työnkuvat ja urapolut voivat olla hyvin ainutlaatuisia ja työelämän tarjonta huonosti tunnettua.

Pulmien välttäminen

Haastattelujen perusteella jatko-opiskelijoiden työelämätaitojen kehittymistä haittaavat puutteellinen perehtyminen ja perehdyttäminen jatko-opintoihin, laitosityhteisön ulkopuolelle jääminen, jäsentymätön käsitys omasta osaamisesta sekä ammattikuvan epäselvyys ja kapea työelämän tuntemus. Ongelmien välttämiseksi voivat auttaa säännöllisten jatko-opintoseminaarien järjestäminen, avoin keskustelu ohjaajien ja tohtorikoulutettavien välillä, vertaisohjaus, hyvien käytäntöjen kirjallinen dokumentointi, työelämää käsittelevien seminaarien järjestäminen, jatko-opiskelijavaihto sekä oman osaamisen tunnistaminen.

Valmiuksien kehittymisen uhka voidaan ensinnäkin välttää tunnistamalla ja hyödyntämällä tilanteita, joissa on mahdollista täydentää tutkijan osaamista. Jatko-opintoseminaari on useimmissa oppiaineissa jatko-opintojen tärkein elementti. Erityisesti säännöllisesti kokoontuva seminaari tarjoaa työtavan ja yhteisön, joka sallii oppinäytteiden ohjaamisen lisäksi myös työelämästä keskustelemisen. Säännöllisyydestä

syntyy kiistatonta etua. Parhaimmillaan seminaari tarjoaa tilan spontaanille ja tasa-arvoiselle ajatustenvaihdolle (ks. myös Haila 2006).

Työelämätaitojen kehittäminen edellyttää avointa keskustelua laitoksen opetushenkilöstön ja jatko-opiskelijoiden välillä, jotta molempien toiveet, tarpeet ja mahdollisuudet tulevat tiettäviksi. Moni haastateltavista kertoi oppineensa jatko-opiskelijaksi kantapään kautta. Ohjaajat taas kertoivat, etteivät he välttämättä huomaa opiskelijoiden tarpeita varsinaisen väitöskirjan ohjaamisen ulkopuolella. Useat jatko-opiskelijat haluaisivat esimerkiksi osallistua laitoestehtäviin, perustutkinto-opiskelijoiden opetukseen tai opinnäytteiden tarkastamiseen, mutta eivät tiedä, onko se mahdollista tai suotavaa. Toisaalta ohjaajat haluavat antaa tutkijoille työrauhan. Tällaisten ristiriitojen välttämiseksi jatko-opintoseminaarissa olisi hyvä aina tarpeen mukaan keskustella jatko-opiskelijan roolista ja toimintamahdollisuuksista laitoksella. Vastuu perehdyttämisestä voi jakaa kollegiaalisesti niin, että hiljainen tieto siirtyy opiskelijapolvelta toiselle.

Hyviksi osoittautuneita käytäntöjä kannattaa myös dokumentoida kirjallisesti. Ympäristöpolitiikan jatko-opintoseminaari Tampereen yliopistossa on julkaissut perimätietoaan verkossa nimellä ”Haluatko tohtoriksi? Askelmerkkejä ympäristöpolitiikan jatko-opintoihin” (Valve ym. 2004). Tämänkaltaiset oppaat soveltuvat hyvin johdatukseksi keskusteluun.

Jatko-opiskelijan valmiuksia voidaan vahvistaa ja jäsentää mielikuva- ja ryhmätyöskentelyharjoituksilla. Oman toiminnan arviointi auttaa käsittelemään henkilökohtaisia oppimissaavutuksia ja -tavoitteita uudesta näkökulmasta. Näin opiskelija myös tarkkailee itse oppimistaan.

Työelämän vaatimusten tunnistamista voitaisiin parantaa räätälöidyillä seminaareilla. Esimerkiksi laitoksen tohtorialumnit ja heidän työnantajansa voisivat vierailta kertomassa jatko-opiskelijoille, mitä työelämä tohtorilta odottaa ja mitä sillä on annettavanaan. Lisäksi yhteistyötä ja osaamisen vaihtoa yliopiston ja muiden työpaikkojen välillä voisi lisätä esimerkiksi siten, että jatko-opiskelija siirtyisi väitöstyönsä sopivassa vaiheessa soveltuvaan asiantuntijaorganisaatioon, tekisi siellä tutkimustaan tavalliseen tapaan ja samalla parantaisi organisaatioiden keskinäistä tuntemusta.

KIRJALLISUUS

Haila, Y. (2006). Tutkijaseminaari. *Teoksessa* Kivimäki, S., M. Kinnunen & O. Löytty (toim.) *Tilanteen taju*, 177-182. Vastapaino, Tampere.

Valve, H., L. Peltonen, N. Nygren, V. Lähde, H. Leino, M. Laine, A. Kerkkänen, J.

Kauppila, P. Jokinen, N. Häyrynen, T. Helle, V. Haukkala, Y. Haila, J. Bamberg ym. (2004). Haluatko tohtoriksi? Askelmerkkejä ympäristöpolitiikan jatko-opintoihin. 31.1.2007. <www.uta.fi/laitokset/yhdt/artikkelit/jatko-opas-3.pdf>

Viljanen, V. & E. Kotakorpi (2007). *Tohtorien työelämävalmiuksien kehittyminen jatko-opintojen aikana*. Artikkelikäsikirjoitus.